

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Ontzuiling, politisering en restauratie in Nederland

Eijk, C. van der

Citation

Eijk, C. van der. (1980). Boekbespreking van: Ontzuiling, politisering en restauratie in Nederland. *Acta Politica*, 15: 1980(2), 257-263. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452115>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452115>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

gen besloten.

9. Cijfers gebaseerd op computeruitdraaiën CBAP dd. 19-12-78, 19-12-77, 20-12-76, 15-12-75, 13-1-75.

Boekbesprekingen

C. P. Middendorp, **Ontzuiling, politisering en restauratie in Nederland – Progressiviteit en conservatisme in de jaren 60 en 70**, Amsterdam (Boom Meppel), 1979. ISBN 90 6009 421 2, 214 p.

In het hier besproken werk wordt, aldus de auteur in het voorwoord, een poging ondernomen om de kentering in de Nederlandse politiek op systematische wijze te beschrijven en te analyseren. Deze kentering, rond 1965, bestaat dan uit de overgang van een verzuilde maatschappij met een pacificatiedemocratie, naar een gepolitiseerde maatschappij met een centrifugale democratie (p. 14).

Middendorp's beschrijving en analyse geschiedt op basis van gegevens die op een 3-tal tijdstippen door middel van interviews zijn verkregen. Het eerste tijdstip ligt rond 1965, het tweede in 1970 en het derde in 1975. Op de laatste twee tijdstippen heeft de auteur zelf data verzameld, voor het eerste werd gebruik gemaakt van gearchiveerde gegevens van andere onderzoekers. De analyses bestaan voornamelijk uit het volgen van trends, zowel voor de periode 1965-1970, als voor de periode 1970-1975. Veranderingen worden beschreven voor de gehele steekproeven (min of meer generaliseerbaar naar de volwassen Nederlandse bevolking), en ook voor allerlei subgroepen die om enigerlei reden interessant lijken. Dergelijke uitsplitsingen naar subgroepen (leeftijdsklassen bijvoorbeeld) resulteren in wat genoemd wordt 'differentiële trends'. Voor al deze trendanalyses wordt gebruik gemaakt van de resultaten van schaal- en factoranalyses die zowel leiden tot meetinstrumenten die over de verschillende jaren vergelijkbaar zijn, als tot de inhoudelijke conclusie dat er binnen de volwassen bevolking bepaalde opvattingsstructuren bestaan die gevormd worden door een relatief breed scala onderling samenhangende waarden, houdingen en opvattingen. In dit opzicht bouwt Middendorp voort op eerder werk van zijn hand waar hij uitgebreid rapporteert over deze structuren (die hij filosofische en ideologische dimensies noemt).

De interpretatie van de in de trendanalyse gevonden veranderingen geschiedt op basis van een kader van inzichten en verwachtingen over culturele veranderingen en hun oorzaken (hfdst. 1, 2 en 5). Waaruit bestaat dit kader? De veranderingen in de politieke en maatschappelijke cultuur zijn volgens Middendorp het gevolg van veranderingen in de 'sociale structuur'. De 'primaire oorzaken' (p. 28) zijn een 3-tal structurele ontwikkelingen. Dat zijn: technologische ontwikkelingen, toenemende schaalvergroting, en toenemende individualiseringsmogelijkheden. De eerste factor lijkt de meest fundamentele van de 3, en omvat een verscheidenheid aan ontwikkelingen als toenemende welvaart en sociale zekerheid, veranderende beroepsstruc-

tuur, toegenomen onderwijs, grotere beroepsmobiliteit, verkorte arbeidstijd, en toegenomen massacommunicatie. Deze structurele veranderingen leiden tot culturele veranderingsprocessen in de jaren 60 die onder 3 noemers worden samengevat: politisering (waaronder ook: ideologisering, deconfessionalisering en ontzuiling), democratisering en individualisering (p. 33-39). In het begin van de jaren 70 ontstaat een nieuwe situatie. Sommige van de structurele ontwikkelingen stagneren (m.n. de individualiseringsmogelijkheden), en de toenemende schaalvergroting en technologische ontwikkelingen roepen spanningen op in de sociale structuur in de vorm van blijvende werkloosheid, stagnerende economische groei, financieringsproblemen bij de overheid etc. Ook van deze structurele processen worden weer gevolgen in de culturele sfeer verwacht (d.w.z. veranderingen in scores op houdingen ca de filosofische en ideologische dimensies). In de tweede helft van het boek wordt nagegaan wat deze gevolgen zijn in termen van de eerder gesignaleerde processen van politisering, democratisering en individualisering.

Voor het tijdperk 1965-1970 komt Middendorp tot de conclusie dat er een sterke trend is in de richting van ontzuiling en toegenomen politieke interesse (p. 49), en dat de verschillen op politiek en religieus gebied tussen allerlei groepen zijn toegenomen (p. 62).

In 1970 vindt de auteur 'duidelijke en goed interpreteerbare dimensies van filosofische, attitudinale en (geïntegreerd) ideologische tegenstellingen' (p. 76) wat geïnterpreteerd wordt als evidentie voor de veronderstelde politiseringsprocessen sinds ongeveer 1965. Deze interpretatie berust op de vooronderstelling dat in de jaren tot ongeveer 1965 dergelijke dimensies nog niet in de bevolking als geheel kunnen worden gevonden, er worden echter geen data aangevoerd om deze assumptie te rechtvaardigen. De gevonden dimensies blijken in hun structuur vrij stabiel te zijn van 1970 tot 1975, waarbij zelfs nog geconcludeerd wordt tot een toegenomen ideologisering van deze structuren.

Voor de periode 1970-1975 stelt Middendorp dat deze wordt gekenmerkt door 'overwegend rechtse en conservatieve tendenties in allerlei opzichten, zowel op filosofisch niveau (conservatisme, liberalisme) als op ideologisch niveau (rechtse tendensies, en, in politiek opzicht, traditionele trends). Hier staat op filosofisch niveau een zwakke tendentie in anti-autoritaire richting tegenover en er zijn liberale tendenties in het sociale, niet-politieke vlak op ideologisch niveau' (p. 109). Dit alles wordt gezien als indicatief voor toegenomen politisering, teruglopende democratisering, en – zij het alleen voor de niet-politieke sfeer – toenemende individualisering.

De verschillende conclusies die voor allerlei subgroepen getrokken worden laten zich moeilijk kort samenvatten.

Als ik het hier besproken boek louter zou beoordelen op de algemene probleemstelling, en op de mate waarin de getrokken conclusies relevant en een welkome aanvulling op bestaande literatuur schijnen te zijn, dan zou een uiterst lovend eindoordeel zeker op zijn plaats zijn. Dat ik echter niet tot zo'n lovend oordeel kom heeft te maken met fundamentele bezwaren van theoretische, methodologische en empirische aard tegen Middendorp's onderzoeksopzet, analyses en interpretaties.

Bezwaren tegen de onderzoeksopzet

Middendorp stelt zich bezig te houden met een beschrijving en analyse van een rond 1965 optredende omslag in de Nederlandse samenleving en in het politieke bestel. Kernbegrippen in dit verband zijn ontzuiling, politisering, polarisering,

democratisering, restauratie. Al deze begrippen verwijzen naar maatschappelijke en politieke processen. Deze processen kunnen ten ene male niet adequaat geïndiceerd worden met antwoorden op enquêtevragen waarbij uitsluitend opvattingen, houdingen en waarden aan de orde worden gesteld. Voor de analyse van de genoemde processen zal minstens gekeken moeten worden naar (veranderingen in) maatschappelijke en politieke instellingen, formele en informele gedragspatronen, ervaringen en de interpretatie daarvan; dat daarna ook nog naar opvattingen, voorkeuren en houdingen kan worden gekeken is duidelijk, maar deze lijken voor de bestudering van de genoemde maatschappelijke processen het *minst* relevant. Dit neemt niet weg dat er op langere termijn ongetwijfeld relaties bestaan tussen de maatschappelijke werkelijkheid en 's mensen opvattingen en voorkeuren, en daarom is een studie waarin deze individuele gegevens centraal zijn zeker zinvol. Maar dan zal er wel meer moeten worden nagedacht over de manier waarop de maatschappelijke werkelijkheid en het individuele denken daarover met elkaar samenhangen.

De impliciete assumptie van Middendorp dat het maatschappelijk reilen en zeilen in de jaren 60 en 70 beschreven en verklaard kan worden uit *opvattingen en voorkeuren van het electoraat* is mijns inziens niet te rechtvaardigen. Veel relevanter, maar niet in de analyse betrokken en zelfs in de beschouwende stukken nergens ook maar terloops vermeld, zijn de *gedragingen* van dat electoraat (t.a.v. ontzuiling bijvoorbeeld, het werkelijk gedrag bij de keuze van school, vakbond, omroep, politieke partij, huwelijkspartner e.d.). Van nog meer belang lijken de *ontwikkelingen van relevante organisaties* (van 'verzuilde' scholen naar oecumenische, het samengaan van NVV en NKV in het FNV, het verdwijnen van specifieke zuilmedia als De Tijd, Het Vrije Volk enz., de vorming van het CDA, etc.), en tenslotte, het *gedrag van relevante gezagsdragers en elites* (intrekking van het Mandement van 1954, het verdwijnen van elite-consensus in de zuilen etc.). Aangezien Middendorp naar dit soort zaken in het geheel niet heeft gekeken ontbreekt de basis voor nogal wat inhoudelijke uitspraken die hij doet, zoals '... op het politieke vlak wordt de radicaliteit van de ontwikkelingen in de jaren 60 nogal eens overschat' (p. 168). Wij zouden toch ook niet stellen dat de verandering van voor naar na 5 mei 1945 nogal overschat wordt omdat de meeste mensen hun opvattingen over de Duitsers niet veranderden?

Ook op andere plaatsen blijkt vrij sterk dat Middendorp veronderstelt dat er een vrij directe invloed uitgaat van de opvattingen van het electoraat naar de ontwikkelingen in de politieke werkelijkheid. Zo stelt hij op p. 155: '... gezien het feit dat CDA- en VVD-kiezers ... veelal dicht bij elkaar lagen in 1970, en nog dichter bij elkaar zijn gaan liggen in 1975 – is het ontstaan van het kabinet-Van Agt in 1977 niet zo verwonderlijk. Hiermee wordt uiteraard geen causaal verband gesuggereerd, maar meer een *politiek klimaat* dat een dergelijk kabinet ... voor de hand deed liggen'. Het is zonneklaar dat Middendorp wel degelijk een causaal verband suggereert, en wel een zodanig verband dat ieder die enigszins op de hoogte is met hoe de formatie in '77 verlopen is, hiertegen bezwaar zal maken.¹

Een ander probleem in de onderzoeksopzet betreft de spatiëring van de 3 tijdstippen en de interpretatie van de tussenliggende perioden. Het tijdvak 1965-1970 wordt geïnterpreteerd in termen van de 'ontwikkelingen van de jaren 60', terwijl 1970-1975 gezien wordt als een periode gekenmerkt door nieuwe economische ontwikkelingen, het 'unieke' kabinet-Den Uijl, de inzetende economische crisis, en het afnemen van belangrijke impulsen uit het buitenland (p. 15). Het probleem is

echter dat deze tweede periode een duidelijk hybride karakter heeft: tot medio '73 is zij een duidelijke uitloper van de jaren 60.² Een 'omslag' kan waarschijnlijk het best eind-'73/begin-'74 geplaatst worden. Uiteraard kan Middendorp niet verweten worden dat de data niet vergaard zijn rond, stel, 1965, 1973/74 en 1977/78; dit soort veranderingen in de sociaal-economische en politieke omstandigheden is nu eenmaal amper te voorzien. Wel betekent het dat allerlei interpretaties van veranderingen tussen 1970 en 1975 in termen van verschijnselen die pas aan het eind van deze periode (en gedeeltelijk zelfs pas erna) zichtbaar werden, merkwaardig aandoen. Hiermee wordt ofwel verondersteld dat structurele veranderingen een waarlijk bliksemsnel effect hebben in de culturele sfeer, ofwel dat de gevolgen zich nog vóór de oorzaak voordoen.

Problemen met vergelijkbaarheid van meetinstrumenten

Bij vergelijkend onderzoek (of het nu vergelijkingen over groepen of over tijdstippen gaat) is een allereerste vereiste dat de meetinstrumenten een basis voor vergelijking vormen, of met andere woorden, dat zij voor de te vergelijken groepen of tijden eenzelfde betekenis hebben. Het is zeer de vraag of aan dit vereiste is voldaan in Middendorp's onderzoek.

Een vrij groot aantal items is zo geformuleerd dat als een persoon in zijn opvattingen gelijk blijft, hij toch een ander antwoord gaat geven dan hij eerst deed. Dat is het geval als in de enquête op enigerlei wijze gevraagd wordt naar een oordeel over de bestaande situatie, en tegelijkertijd het bestaande op het ene tijdstip anders is (of tenminste anders wordt gepercipieerd) dan op het volgende tijdstip. Bijvoorbeeld: 'De inspraak van de burgers op het bestuur van gemeente en provincie moet: (veel of een beetje) groter worden, blijven zoals nu, (een beetje of veel) kleiner worden' (p. 188). Verandering in beantwoording kan alleen dan als verandering in opvattingen worden geïnterpreteerd als aangenomen wordt dat de (perceptie van de) bestaande inspraakregelingen constant is gebleven. Dergelijke aannames kunnen echter niet stilzwijgend gemaakt worden als bekend is dat de betreffende onderwerpen juist deel uitmaken van de maatschappelijke veranderingsprocessen waar het onderzoek over gaat. Deze opmerking heeft direct betrekking op een groot aantal vragen over democratisering, sociale wetgeving, gelijkheid van inkomen, bezit en status, overheidsingrijpen op diverse terreinen, belastingpolitiek en politieke belangstelling. De uitspraken die Middendorp doet over veranderde opvattingen op deze terreinen zijn daarom ongefundeerd, zij *kunnen* wel juist zijn, maar de gebruikte data geven daarover geen enkel uitsluitsel. Evenzeer als bij de onderzoeksopzet wrekt zich hier dat Middendorp opvattingen over de werkelijkheid bestudeert zonder zich verder af te vragen hoe die werkelijkheid er zelf uit ziet.

Voor zover vragen waarop bovenstaande kritiek betrekking heeft deel uitmaken van samengestelde meetinstrumenten, geldt ook daar dat de *scores* op die meetinstrumenten niet zonder meer vergelijkbaar zijn over de tijd. Hierdoor worden vooral de scores op een aantal attitudeschalen en op de (door factoranalyse verkregen) ideologische dimensies geraakt.

Terecht houdt de auteur zich bezig met de vraag of de *structuur* van de samenstellende delen van samengestelde meetinstrumenten robuust is over de tijd (en dus vergelijkbaar). Hij concludeert tot een grote stabiliteit; de analyses waarop deze conclusie is gebaseerd zijn echter verre van optimaal: in plaats van over de verschillende jaren afzonderlijk varimax te roteren, was een doelrotatie meer op

zijn plaats geweest.

Het is verbazend dat de auteur, waar hij de noodzaak van robuustheidstests erkent, deze niet uitvoert voor de vergelijking van verschillende subgroepen met elkaar. Instrumenten om bepaalde kenmerken te meten moeten ook voor de verschillende subgroepen eenzelfde betekenis hebben, anders ontvalt de basis aan vergelijkingen. Door het combineren van gegevens uit verschillende hoofdstukken kan eenvoudig worden aangetoond dat sommige meetinstrumenten niet robuust zijn. Zo wordt in hoofdstuk 6 gerapporteerd dat 'democratische attitude' deel uitmaakt van de ideologische 'links-rechts' factor. 'Linkse' posities op deze factor gaan samen met relatief 'hoge' scores op democratiseringsattitude (p. 99). Zowel in 1970 als in 1975 blijkt opleiding negatief samen te hangen met 'links-rechts'-score, maar tegelijkertijd positief met dat deel van dit meetinstrument dat 'democratische attitude' heet (p. 139 en 141, fig. 7.37 en 7.41). Dit betekent niets anders dan dat de positie van 'democratische attitude' in de links-rechts structuur niet robuust is voor verschillende opleidingsniveaus; de links-rechts score is voor deze groepen dan ook niet vergelijkbaar. Voor andere indelingen in subgroepen kunnen analoge gevallen van onvergelijkbaarheid worden aangewezen. Het is waarschijnlijk dat deze problemen een rol spelen in de onoverzichtelijkheid en tegenstrijdigheid van veel van de gerapporteerde differentiële trends, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de zinsnede dat 'het algemene beeld op . . . (een bepaalde) dimensie zich *niet* over de hele linie weerspiegelt in de componenten van deze dimensie. Soms verschijnt een tegenovergestelde tendens . . . , soms het spiegelbeeld . . . en soms een sterke verandering' (voor een bepaalde groep) (p. 129-130).

Een geheel ander probleem van onvergelijkbaarheid doet zich voor bij sommige van de variabelen waarop subgroepen van elkaar worden onderscheiden. Het betreft hier met name 'politieke voorkeur' en 'godsdienst'. Middendorp vergelijkt in 1966-1970 en 1970-1975 op een aantal kenmerken de groepen die zeggen te stemmen op PvdA, 'CDA', en VVD. Dit leidt tot uitspraken als dat het kabinet-Den Uijl 'in die kringen rechtse tendenties opwekt' (p. 151, het betreft CDA en VVD), of dat de stemmers op de PvdA 'hebben ingezien dat' (p. 152) bepaalde opvattingen onder de druk der omstandigheden moeten worden gewijzigd. Deze vorm van interpreteren vooronderstelt dat degenen die op het eerste tijdstip op een partij stemmen, ook degenen zijn die op het tweede tijdstip daarop stemmen. Een dergelijke assumptie is onhoudbaar, ten eerste vanwege het instromen van nieuwe en het uitsterven van oude cohorten kiezers in het electoraat, ten tweede omdat iedereen weet dat in de periode onder beschouwing er netto veranderingen in de sterkte van de partijen optreedt, en ten derde omdat er naast deze netto-verandering een uiterst grote bruto-verandering in partijvoorkeur blijkt op te treden.³ De eerste twee van deze argumenten zijn ook geldig voor de variabele godsdienst. Deze problemen leiden ertoe dat de uitspraken die gedaan worden over de verandering in opvattingen van bepaalde groepen gedeeltelijk ongefundeerd zijn, en gedeeltelijk zinledig omdat de empirische grootte waarnaar de uitspraak verwijst eenvoudig niet bestaat.

Bezwaren tegen de analyse

Middendorp presenteert zeer veel gegevens. Nergens echter wordt bij de differentiële trends getoetst of het 'differentiële' ervan wel significant is. Ten onrechte krijgt daardoor elke gepresenteerde figuur evenveel gewicht, dit bemoeilijkt het verkrijgen van een duidelijk beeld. Daarbij komt dat niet alle uitkomsten d.m.v. een

figuur worden gepresenteerd, omdat soms geen (differentiële) ontwikkelingen aanwezig bleken te zijn. Als echter nergens op significantie wordt getoetst is het onduidelijk waarop de selectie gebaseerd is van de wel expliciet gerapporteerde samenhangen, temeer daar die soms zo weinig verschillen tonen dat alles wat erover gezegd wordt overinterpretatie is (bijv. p. 153, fig. 7.58). De auteur laadt hiermee op zijn minst de schijn op zich dat een deel van de selectie van wat d.m.v. een figuur geïllustreerd wordt, berust op het gemak waarmee hij er een interpretatie voor kan bedenken.

Een ernstiger probleem is dat in de analyse geen onderscheid wordt gemaakt tussen die groepen in de steekproeven die op beide momenten deel uit maken van de populatie en degenen die er door het tijdsverloop in zijn opgenomen (nieuwe kiezers), of eruit zijn verdwenen (ouderen). Het is daardoor onmogelijk geworden om na te gaan in welke mate gevonden verschillen toe te schrijven zijn aan 'demografisch metabolisme'⁴, of aan netto-veranderingen onder het constante deel van de populatie.

Een laatste probleem dat ik over de analyses wil signaleren is het volstrekte gebrek aan enigerlei multivariate aanpak. Er wordt gewerkt met een groot aantal indelingen naar subgroepen. Het is echter algemeen bekend dat een aantal van de variabelen op basis waarvan subgroepen worden onderscheiden onderling vrij sterk samenhangen (bijvoorbeeld: leeftijd en godsdienst, godsdienst en politieke voorkeur). Om inzicht te krijgen in de locatie en oorzaken van veranderende opvattingen zou een multivariate techniek van analyse in principe veel geschikter zijn dan analyses die door Middendorp worden verricht.⁵

Conclusie

De hierboven weergegeven bezwaren tegen het boek van Middendorp zijn zodanig dat er, afgezien van het lofwaardig streven om de kentering van rond 1965 (en een eventuele van rond 1974) empirisch te onderzoeken, weinig waardevols overblijft. De pretentie om deze kentering(en) te onderzoeken kan niet worden waargemaakt; maar zelfs van een beperkter bruikbaarheid als longitudinaal onderzoek naar opvattingsstructuren, blijft heel weinig overeind. Van een zeer groot deel van de uitspraken die gedaan worden ontbreekt een empirisch fundament, van een groot aantal is aantoonbaar dat de analyses waarop zij gebaseerd zijn zwaar gehandicapt zijn door de onvergelykbaarheid van meetinstrumenten. Voor methodologisch geschoolde en ervaren lezers blijven er hier en daar enkele mogelijkheden om kaf van koren te scheiden, maar ook dat levert maar weinig op. Voor lezers die onervaren zijn in het lezen van onderzoeksliteratuur, en voor lezers die snel overonderd raken door grote hoeveelheden tabellen en grafieken, of door de grote stelligheid waarmee de auteur vrijwel alles kan interpreteren, moet dit boek alleen maar afgeraden worden. Juist de stelligheid waarmee allerlei uitspraken over het recente verleden (bijvoorbeeld over de effecten van het kabinet-Den Uijl) worden gedaan, en schijnbaar ondersteund door 'hard onderzoek', doet vrezen dat zij al snel als 'waar' zullen worden aangemerkt, zonder dat daar ook maar enige reden toe is.

C. van der Eijk

Noten

1. Zie bijvoorbeeld R. B. Andeweg, K. Dittrich, Th. van der Tak, *Kabinetformatie 1977*, Leiden, 1978, m.n. p. 114-128. Zie ook G. A. Irwin, J. Verhoef en C. J. Wiebrens (eds), *De Nederlandse Kiezer '77*, Voorschoten, 1977, hfdst. 20

waarin duidelijk naar voren komt dat degenen die in 1977 op het CDA stemden een regering met de PvdA prefereerden boven een regering met de VVD.

2. Uit de gegevens van de Nationale Kiezersonderzoeken sedert 1967 blijkt vrij duidelijk dat ten tijde van de verkiezingen van 1972 op een groot aantal van de kenmerken waar het hier om gaat er een grotere gelijkenis bestaat met de resultaten die in '67 en '71 gevonden werden, dan met die uit '77. Zie onder andere Irwin c.s., *op. cit.*, p. 54.

3. Zie bijvoorbeeld C. van der Eijk en B. Niemöller, *Dynamiek van partijpreferenties, een inventarisatie van frequentie en omvang van veranderingen*, paper gepresenteerd op de politicologendagen, Amersfoort, 10 en 11 mei 1979.

4. De term is van P. E. Converse.

5. Zie bijvoorbeeld I. Gadourek, Het versomberde toekomstbeeld in Nederland (1958-1975) in *Mens en Maatschappij*, 52, 1977, p. 249-300. In deze studie wordt gebruik gemaakt van log-lineaire analyse bij het bestuderen van verandering in opvattingen.

Prasanta K. Pattanaik, *Strategy and Group Choice*, Amsterdam: North-Holland, 1978

Borda en Dodgson zochten naar de ideale stemmingsprocedure, Arrow bewees dat dergelijke pogingen vruchteloos zouden blijven en Gibbard en Satterthwaite toonden aan dat alleen de onmogelijke ideale stemprocedure niet te manipuleren is. Voor wie het beste niet genoeg is, lijkt met deze trits de zaak gesloten. Men mist dan echter wel Robin Farquharson's lucide *Theory of Voting* waarin uiteengezet wordt hoe er kan worden gemanipuleerd. Men mist ook alle pogingen tot het traceren van een second-best oplossing. Tot deze laatste categorie behoort Pattanaik's *Strategy and Group Choice*. De twee laatstgenoemde werken zijn ondanks of wellicht juist dankzij het gemeenschappelijk onderwerp van strategisch stemmen onvergelykbare grootheden. Als we de *Theory of Voting* beschouwen als Genesis, dan is *Strategy & Group Choice* vergelijkbaar met het boek Job.

Farquharson staat aan de wieg van de theorie over strategisch stemmen, omdat hij door een ingenieuze uitbreiding naar ordinale grootheden de speltheorie bruikbaar maakte voor de analyse van stemprocedures. Door de toepassing van dit apparaat voor de studie van in de politieke praktijk gebruikte keuzeregels — zoals stemming bij meerderheid over telkens twee alternatieven waarbij de minderheidskeuze afvalt — blijven een aantal hete hangijzers expliciet buiten beschouwing. In de *Theory of Voting* komen slechts situaties aan de orde waarin er altijd één en slechts één alternatief wordt gekozen. Binnen dit kader onderzoekt Farquharson wanneer het aantrekkelijk is voor een individu of groep van individuen om anders dan volgens de werkelijke preferenties te stemmen, d.i. de procedure te manipuleren.

Een eerste uitbreiding aan dit onderzoek is door Gibbard in 1973 (en min of meer tegelijkertijd door Satterthwaite) gegeven. Hij laat de beperkingen van vaste preferenties voor de kiezers en een gegeven agenda ofwel stemvolgorde vallen en gaat na of er een stemprocedure bestaat waarbij voor geen enkele constellatie van werkelijke individuele preferenties ('profiel') manipulatie of, anders gezegd, strategisch stemmen aantrekkelijk is. Bij dit onderzoek bepaalt hij zich tot stemprocedures gekenmerkt door paarsgewijze stemmingen tussen alle alternatieven